

CAPUL IV

FENOMENE GENERALE A LE VIETEI ROMĂNEȘTI DE
LA MATEIU BASARAB ȘI VASILE LUPU PÂNĂ LA
FANARIOȚI.

I

STAREA POLITICĂ, ECONOMICĂ ȘI CULTURALĂ.

I. STAREA POLITICĂ.

Cu cît mai mult se învechea stăpînirea mohamețană, cu atîta mai adînc se înfîbgeau rădăcinele abuzului și a fărdelegilor în țările romîne. și cu cît sporea încălcarea păgîină, cu atîta slăbea și se prăpădea puterea lor de împotrivire. Răstimpul de aproape 80 de ani pe care'l studiăm acuma, nu se deosebește de cît doar în mai rău de acela ce l'am încheiet la 1633, în privirea jafurilor și a neomeniilor comise de Turci asupra poporului romîn. Dar pe cînd în periodul de mai înainte se întîlnește din cînd în cînd cîte o protestare cu arma în mîină contra acestor netolerabile încălcări, în aceasta pe care o petrecem acuma, predomină principiul «capul plecat sabia nu-l taie». Pe cînd înainte de 1633 întîlnim figuri ca aceea a lui Mihaiu Viteazul, Ioan Vodă cel Cumplit sau chiar și a nebunului Mihnea al III-le, în acel ce urmează lui Mateiu Basarab și Vasile Lupu nu se mai găsește nici un singur suflet care să îndrăznească a-și

pune viața în cumpănă pentru mîntuirea țărilor de desonare și de înjosire. Apăsarea purta roadele ei firești : după stoarcere, zugrumarea ; după strivirea tropului, acea a sufletului.

Și cu toate aceste corpul mult chinuit al nației românești nu murise încă, Opoziția care nu îndrăznea să se mai urce până la Turci, ridică încă capul contra altui element, roada neaparată a domniei turcești contra aceluia grecesc, care infiltrîndu-se încetul cu încetul în slăbita lui ființă, amenința să o descompună. În această epocă vedem urmîndu-se înainte acea luptă interesantă în contra elementului grecesc, începută încă dinaintea lui Mateiu Basarab și Vasile Lupu. Crîncenele scene petrecute în Muntenia sub domnia lui Grigorie Ghica, Radu Leon, Anton din Popești și Gheorghe Duca, iar în Moldova în a doua și a treia domnie a acestui din urmă, a căror actori erau cele două tabere a le boierilor naționali, adese ori sprijiniți de popor, și veneticii Greci cu partizanii lor, ne dovedesc că poporul românesc vroia încă să-și apere individualitatea lui. Aceste lupte ieu mai ales în Muntenia, (țară ce au arătat totdeauna mai mult simț politic de cît Moldova, care din contra au întrecut pe sora ei în manifestări culturale), un caracter de tot ascuțit și culminează în dușmănia memorabilă a familiei Cantacuzineștilor, greacă și dînsa prin temelia ei, însă romanizată, în contra domnilor Greci și a sateliților lor. De și atare dușmănie își avea pricina ei zemisitoare în nedreapta ucidere a capului respectat și respectabil al acelei numeroase familii, postelnicul Constantin Cantacuzino, totuși în desvoltarea ei se îndreptă tot mai mult în contra elementului străin ce se întroducea în țară.

Patriotismul pe atunci era însă departe de a fi un simțimînt abstract și mai ales desinteresat, după cum

se cristalizază el astăzi une ori în cîte o figură excepțională. El era mai curînd suma și rezultanta înterreselor individuale, ceea ce se vede chiar din denumirea patriei cu acelaș cuvînt cu care era înșămnață și proprietatea privată a pămîntului : moșia. De aceea să nu ni să pară straniu cînd videm că cronicari și documente învinuesc pe Greci din următoarele două motive : mai întăi fiind că ar înlocui pe boierii țării în dregătoriile lor și nu le ar lăsa nici un mijloc de chivernisală ; al doile că ar asupra țările romine cu nesuferite jafuri¹.

Din aceste două pricini determinătoare a opoziției boierilor, nu era atît de gravă uzurparea dregătoriilor pe cît abuzurile bănești, care se răsfrîngeau și asupra boierilor ce erau supuși la multe din numeroasele dări ale acelor timpuri. Dintre boieriile ce se dădeau în de comun Grecilor, aflăm numai postelnicia atribuită lor într'un chip regulat, și în legătură cu ea, și dregătoria de capuchihae la Constantinopole. Așa în Moldova, asupra căreia avem știri mai amărunțite, întîlnim în domnia întăi a lui Constantin Duca postelnic pe Vlasto ; sub Antioh Cantemir postelnic pe Manolache Ruset fratele lui Iordache, iar fratele lor Mihalache Chirița îmbracă dregătoria de capuchihaiia la Poartă ; în domnia a doua a lui Constantin Duca aflăm ca postelnic pe Panaite Morona, iar pe timpul lui Mihaiu Racoviță în întăia domnie, se întoarce în postelnicie iarăși Mihalache Ruset ; Antioh Cantemir în a doua lui domnie are de postelnic pe Grecul Mascut ; Mihaiu Racoviță numește în această dregătorie pe fiul lui Iordache Ruset, anume Neculai, iar tatăl seu Iordache, de și nu ca-

---

1. Documentul dat de Radu Leon, chip pentru izgonirea Grecilor. între vinele puse în socoteala lor spune și că „dacă vin în țară se apucă de dregătorii”. Mag. ist. I, p 131.

pătă nici o boierie, adecă o dregătorie, rămîne a tot puternic pe lîngă domn ; sub Neculai Mavrocordat este Ramadan vel postelnic și boier a tot puternic, fără de care nu se făcea nimic în țara Moldovei, iar Dimitrie Cantemir avea de postelnic pe un Grec neaoș, Sfraioti Dracomana, adus proaspăt cu el din Constantinopole ².

Dintre celelalte dregătorii întîlnim une ori vistieria încredințată unui Grec, precum vestitului Glinea Țucalas pe timpul lui Mateiu Basarab, sau pe Iordache Ruset și Mavrodin sub Duca din Moldova. Pe lîngă aceștia se mai întîlnesc une ori, însă mai rar, Greci și în alte slujbe, precum Hrisoverghi comis mare, Macri ban mare și alții. De altfelii toți boierii sunt romîni pe un cap, chiar sub domnia Greci κατ' ἐξουχίαν, precum sub Neculai Mavrocordat, care pusesse pe lîngă Ramadan postelnicul, omul său de încredere, ca boieri pe Ioan Buhuș logofăt, Neculai Costin vornic de țara de jos, Ioan Sturza vornic de țara de sus, Antioh Jora hatman, Ilie Cantargiu spătar, Gavril Miculescu paharnic și Ilie Cantacuzino vistiernic, care murind după o septămînă este înlocuit cu Gheorghită Mitrea ³.

În tot timpul acesta de predominare a grecismului, început cu domnia lui Mateiu Basarab și Vasile Lupu, nu se văd deci dregătoriile țării de cît prin excepțiune în mîinile Grecilor și aceeași constatare o vom face și în epoca Fanarioților, cel puțin pentru posturile cele mari ale divanului. Prin urmare nu prea este exactă tînguirea boierilor că li s'ar rîpi pînea din gură prin ocuparea dregătoriilor de către Greci. Și apoi Grecii care veneau în țările romîne,

2. *Ioan Neculcea* in *Letopisețe*, II, p. 281, 283, 297, 308, 313, 325, 326 și 333.

3. *Idem*, p. 325.

erau departe de a se ținea deosebiți de poporul în sinul căruia se așăzase. Grija lor cea d'întâi era, să se încuscrească cu vr'o familie boierească, care le deschidea și lor calea la onoruri și bogății, une ori chiar mai sus, la domnia țărilor române. Trăind între Români și slujind în dregătoriile lor, ei deprindeau în curînd limba românească și dacă generația întâi putea să lese a se recunoaște străinul în toate apucăturile lui, a doua și a treia, amestecată acum cu sînge românesc nu mai învoia o atare deosebire; și cu toate aceste asemenea familii românizate deveniau cu atîta mai periculoase nației românești cu cît ele aveau totdeauna odrasle rămase cu desăvârșire străine în părțile grecești de unde ele venise. Așa Ruseștii, din Moldova aveau numeroși reprezentanți, rămași Greci, la Constantinopole.

Pricina adevărată a nemulțămirei boierilor cu străinii de care domnul se încunjura era o alta. De și ei nu aveau o poziție oficială însemnată, țara era cu toate aceste dată pe mînele lor, prin banii pe care ei ca creditori îi storceau din spinarea poporului, adesa chiar din acea a boierilor. Dacă tînguirea acestora privitoare la rîpirea dregătorilor de cătră Greci nu se adeverește a fi în tocmai exactă, cu atîta mai conforme cu adevărul sunt arătările lor că Grecii «amestecă domniile și vînd țara fără de milă și o preocupesc cu camete asuprite, că nu socotesc să umble după obiceiurile țarei, ei strică toate lucrurile bune și adaogă legi rele și asuprite, și încă și alte slujbe (dări) le au mărit și le-au rîdicat foarte ca să-și îmbogățască casele lor»⁴. Iată unde stătea adevăratul izvor de nemulțumire al țarei cu elementul grecesc. Fîind postelnicia și slujba de capuchihae pe mîinile Grecilor, adecă tocmai relațiile cu țările străine și

4. Doc. citat în nota 1.

cu Poarta, unde se înfundau neenumăratele sume de bani luate din țară fără de nici o socoteală și fără a se mai da vre odată samă de ele ; mai incredințându-se une ori și vistieria tot aceluiași neam de oameni, înțălegem cum de boierii băștinași, loviți prin despoierea pe cît și prin concurența ce le o făcea elementul străin în exploatarea țaranului, trebuiau să fie adînc nemulțămîți cu o asemenea stare de lucruri. Că stoarcerea țărilor de bani și nu întroduserea lui în dregătoriile țarei făcea urît elementul grecesc, se vede și din aceea că erau dușmăniți și de poporul de rînd, care nu avea nimic a face cu dregătoriile, de care nu se putea atinge. Amintim numai scenele petrecute atît la suirea cît și la eșirea lui Vasile Vodă din scaun, pre cît și răscoala Hînculeștilor pe timpul domniei a doua a lui Duca Vodă.

Opoziția în contra elementului grecesc fiind motivată însă numai de abuzurile bănești, era firesc lucru ca dînsa să se piardă în marea de corupție în care innotă de atîta timp poporul românesc. Banul fiind singurul mijloc de a izbuti în toate, el devenise adevăratul Dumnezeu al timpului. Era destul să promiți cuiva bani spre a face ca urgia trecută, dușmănia învechită, ura neîmpăcată, toate să cadă și să dispară ca prin farmec înaintea strălucirii lor. Așa era în Constantinopole, unde Turcii nu se sfieau a-și vinde interesul propriei lor împărății pentru a îndes-tula setea lor de aur; așa trebuia să fie cu atîta mai mult în țările romîne. De aceea în curînd se împăcau urile cele mai înverșunate, de îndată ce din aceea împăcare putea izvorî un folos material. Iordache Ruset care fusese totdeauna de casa Cantemireștilor, și pe care Antioh Cantemir își pusese toată speranța spre a redobîndi domnia, la mazilirea a doua a lui Constantin Duca, văzînd că sorții lui Mihaiu Racoviță celui sprijinit de Brancovanu sunt

mult mai fericiți, nu se sfiște a părăsi familia acăreia pîne o mîncase în toțdeauna, se împacă îndată cu postelnicul Ducăi, Panaite Morona, ce era rău cu Cantemir și fusese dușman personal lui Ruset, și trădînd interesele lui Cantemir dă întregul său sprijin alegerei lui Racoviță⁵. De aceste desfaceri și legări de prietenie, făcute numai și numai în interes bănesc, se întîlnesc cu sutele în cronicile noastre și cînd le citești îți vine să te întrebi dacă oamenii pe atunci uitase cu totul notiunea de cinste? Și cum să nu o fi uitat, cînd chiar jurămintele cele mai sfinte, erau făcute astăzi numai pentru că mîni să fie călcate?

Intr'o asemenea stare a societăței, unde toată lumea alerga ca turbată după agonisirea banului, unde jăfuirea celui slab de cătră cel mai tare se urma pe o scară întinsă, de la treptele cele mai de jos pînă la cele mai înalte, înțălegem cum notiunea chiar a jafului și a nedreptăței trebuia să dispară. Ajunsesse lumea la acea răsucire a minței sănătoase, la acea falsificare a conștiinței juridice, ca să privască jaful și despoierea ca ceva firesc, *nedreptatea ca dreptate*. Și cînd toată lumea fura, toată lumea înșăla, toată lumea despoia, mai era oare locul să se facă deosebirea între Grec și Romîn?

Astfeliu se desfăcură cu încetul și partizile la început atît de bine caracterizate și atît de dușmane una alteia a Grecilor și boierilor de țară. Precum apăsarea turcească amestecase și stinsese partidele teritoriale ale Băsărăbeștilor și Drăculeștilor din Muntenia, tot așa deosebitele împrejurări analizate pînă aici împăcară elementele rivale a le Romînilor și Grecilor, unindu-le împreună într'o singură clasă de apăsători, care despoiau tot mai cu furie poporul înge-nunchiat. Astfeliu se deschise calea larg bătută Grecilor

---

5. Mai sus, p. 471.

din Fanar, care nu întârziară de a trimite legiunile lor întregi, după ce recunoaşterea făcută de ei în ţările române le arătase pe acestea ca pe o pradă sigură şi uşoară de dobândit.

Se sfărâmasese deci una după alta stavilele care se opusesese copleşirii neamului românesc. Strivit încă de mult în ţara lui de leagăn, frumoasa Transilvanie, prin cucerirea ungurească, el căutase să dea o fiinţă dezvoltării sale în ţările de la Dunărea. Aici însă braţul său obosit de crâncena luptă contra duşmanului din afară, căzuse amorţit şi scăpase spada din mîni. Impotrivirea lui contra copleşirii lăuntrice prin elementul grecesc, la început îndestul de energică, slăbise şi dînsa şi bătuse în retragere. Ţările române aşteptau să primiască ultima lovitură, care ori de unde i-ar fi venit, ar fi fost ucigătoare. Dacă ea nu izbi în aceste momente fatale, cînd ne lipsau nu numai dorinţa dar şi putinţa de a lupta, aceasta fu datorită împrejurărilor exterioare care ne apărură atunci cînd nervul împotrivirii fusese cu desăvârşire tăiet, şi corpurile ţărilor române nu mai înfăţoşau decît nişte leşuri aproape în descompunere pe care s'ar fi putut răpezi fără teamă ori care din vultanii ce ne incunjurau. Tratatările care precedară pacea de la Carlowitz ne arată cît de aproape trecuse moartea da hotarele române; căci dacă Moldova ar fi încăput sub Polonia, după urieşele efortări făcute de aceasta spre a o dobîndi, împărţirea regatului ei între cele trei puteri care îl înghiţiră ar fi adus Moldova întreagă, şi ^{nu} numai jumătatea ei sub stăpînirea rusească, şi atunci întărirea poporului român prin unirea ţărilor surori ar fi fost pentru vecie împiedicată; ar fi făcut peste putinţă frumoasa şi neaşteptata lui dezvoltare din veacul în care trăim. Istoria poporului român ar fi încetat înainte de a se naşte, sau ar fi rămas numai un fragment fără înţăles, asemenea a-

celor tîrsuri admirabile pe care antichitatea le-au lăsat timpurilor noastre, gîcitori nedeslegate a ceea ce a putut să fie. Imprejurarea ce ne au scăpat a fost pe lîngă rivalitatea aliaţilor în luptă, stăruinţa îndărătnică a Turciei de a nu ne ceda împărăţiilor vecine, de oare ce ajunsesem, tocmai prin apăsarea în care ne ţinea, un element neapărat traiului şi fericirii poporului otoman. Din aceste împrejurări se vede cît de drept judecase Stefan cel Mare, cînd sfătuisese pe fiul său Bogdan să se închine Turcilor. Cît timp aceeaşia fură puternici, ei cu toate abuzurile neomenoase cărora supuseră ţările romîne, apărară existenţa lor. Cînd puterea turcească începu a închide aripile sale, statele romîne se gîndiră tot mai mult la chipul de a nu peri împreună cu ea, şi cînd dînsa începea, spartă din toate părţile, să se afunde în mare, ele se desprinseră de pe coastele ei, ca barca de scăpare de corabia ce se vasfrînge, şi încercară cu propriile lor puteri, unite într'un singur corp, a răsbate prin furioasele valuri cătră un liman de scăpare, îndepărtat dar sigur.

O atare decădere a ţărilor romîne trebuia să aibă de urmare sporirea până la nemăsuratele a fenomenelor constatate în perioada precedentă, năpădirea boierimei tot mai mult la dregătorii ca singurul mijloc de a-şi susţinea casele, sporirea şi căderea din ce în ce mai jos a clasei mazililor care rămîneau uitaţi la moşile lor, şi dispariţia proprietăţii mici, fără încetare absorbită de jafurile domnilor şi nedreptăţile boierilor.

Fenomene sau forme noue nu se pot întîlni în această epocă, de vre-o 80 de ani, cît trece de la Mateiu Basarab şi Vasile Lupu până la Fanarioţi, în relaţiile politice dintre domn şi boieri sau în acele sociale dintre aceeaşia şi muncitori, căci istoria acestei perioade se asemănă ca două picături de apă cu par-

tea de la sfârșit a acelei precedente. Aceleași schimbări prăpăstuite în ocîrmuire, aceleași jafuri, aceiași despoiere. Diferența poate consta numai în grad, nu în natură. Aceleași fapte petrecute de mii de ori lăsară o întipărire mult mai adîncă, și lovitura biciului mai ades repetată înfipsese mai văzut urma sa sîngeroasă pe corpul poporului român. Interesul se concentrează în această epocă asupra unor altor împrejurări. Istoria țărilor noastre înfățișază privilegia curioasă ca de și că este străbătută de curente culturale îndestul de însemnate, totuși mișcarea formelor sociale rămîne staționară, nu ține de loc pasul cu dezvoltarea culturii care începe a le cuprinde din ce în ce mai mult. Este cu toate aceste știut că formațiile sociale și politice atunci se transformă mai curînd, cînd intră în mai mare fierbere lumea gîndirilor. Dar gîndirile ce încep a se mișca în mintea poporului român sunt de o așa natură în cît ele nu puteau influința asupra lumii reale. Ele aveau de scop regenerarea neamului în mintea poporului român, cunoștința firii și origini sale; erau deci de o natură teoretico-istorică și nu aveau nici o tendință practică. De și această mișcare culturală avu efectul cel mare de a sprijini ideea națională, tocmai în momentul cînd un străinismu mult mai periculos de cît slavonismul se introducea în sinul poporului român, totuși ea nu putu avea asupra formelor și așazămintelor sociale absolut nici o înriurire, ca una ce nu la schimbarea lor țintea opintelele ei. Dar înainte de a păși la studiul culturii poporului român din această perioadă, să cercetăm mai adînc starea lui materială.